

Noda Bula

- Vakatedegede 2

Nodra lesu ina itikotiko ni muri vuli kei na koronivuli na gone kei na itabagone

Na koronivuli kei na itikotiko ni muri vuli sa dola vei ira na gone kei na itabagone kece. Ena Vakatedegede 2 sa dola na koronivuli kei na itikotiko ni muri vuli, ena tabei cake tiko ga ena veitikotiko ni koronivuli na veidusimaki ni tabana ni bula mera taqomaki kina. Ke dua nomuni vakatataro se oni leqataka e dua na ka, moni veitaratara kei na qasenivuli i luvemu. Kevaka e sa vuli tiko ga mai vale na nomu gone e rawa ni oni kerea na veivuke vei nona qasenivuli. Oni rawa tale ga ni raica na: <https://learningfromhome.govt.nz/distance-learning>

Na bula kei na taqomaki ni bula vinaka vei ira na luveda lalai, itabagone kei ira na lewe ni noda matavuvale kece sara e bibi vei keda.

Yalodei

E bibi ni dei tu na veika ni matavuvale. Ni dei tu na nomu bula kei ira tale ga na matua eso ena dei ka maravu tale ga na nodra bula na gone kei ira na itabagone.

E levu na gone kei na itabagone era sa lesu i vuli. Era na rairai na lomaleqataka na luvemu na veisau eso e vauca na kena vakayacori eso na ka, okati kina na nodra yawaki ira eso tale kei na nodra qarauna mera kua ni cegu voleka se veivolekati kei ira na nodra itokani. Eso tale na itukutuku qori, okati kina na itukutuku e vakadewataki ena dui vosa ni Pasifika kei na vosa vakagalua e rawa ni laurai ena isema qo: <https://parents.education.govt.nz/essential-information/news-stories/covid-19-preparing-for-alert-level-2/>

Ena so na veivakatovolei:

Ke oni vinakata na veivuke ena kakana se saumi ni dinau, oni na raica na kena itukutuku matailalai ena <https://covid19.govt.nz/individuals-and-households/financial-support/#help-with-money> se qirita na naba 0800 559 009

Ke oni vinakata na itukutuku ni veivuke ni veivakavaletaki, ni qirita na Tabana ni Bisinisi, Vakasama Vou kei na Veivakacacakataki Ministry of Business, Innovation and Employment ena: 0508 754 163

Kevaka e kunei vei iko se dua lewe ni nomuni matavuvale na COVID -19 qirita taumada na nomuni GP se HEALTHLINE ena 0800 358 5453

Kevaka e sega ni matata eso na veika ni veivuke, qirita na veivuke ni Matanitu ena 0800 779 997. E dola ena 8 na kaloko ena mataka me yacova na 1 na yakavi ena veisiga kece.

Ke oni leqataki ira na gone me qirita na Oranga Tamariki ena 0508 326 459, e dola tu me 24 na aua dua na siga ena, 7 na siga ni dua a macawa.

Veivuke mo vosota

E levu era na lomaleqa ena gauna e dau yaco kina na leqa va qo, e sega ni cala ke va qori nomu rai. Ena Vakatedegede 2, era dau leqataka e levu na ka ena yaco tarava.

E tiko e dua na itavi bibi sara mera qarava na itubutubu kei na vuvale ena nomuni dui itikotiko

- E bibi duadua mera tokoni vinaka qai marau na gone kei na vuvale.
- Ni dou vakaraitaka na qase cake ni dou lomavakacegu qai sega ni lomaleqa, era na sega tale ga ni lomaleqa vakalevu na gone.
- Wasea vei ratou nomu vuvale kei na nomu itikotiko eso na vakasama yaga, na vanua o raica kina na vakasama qori, na veika o rawa ni veivuke kina (talevoni, se internet ke rawa). Raica mo veitalanoa tiko ga kei ratou mai vale kei ira ena nomu itikotiko ena veika e yaco tiko.
- Veitaratara wasoma kei ira e gadrevi mera se tiko voli e vale.
- Ke o lewena tiko na *Talanoa Ako Hub*, veitaratara tiko kina qai qara eso na vakatutu ni talanoa ako kei na iwasewase ni porokaramu ena retio ena isema qo.

<https://learningfromhome.govt.nz/pacific-communities/talanoa-ako-radio/learning-tips>

Ira na vakaleqai na tuvaki ni yagodra

Awhi@home e dua na tabana ena ivolamata era tauyavutaka na itubutubu, e tokona na IHC kei na vica na isoqosoqo wili kina na Tabacakacaka ni Vuli kei na Tabana e Vakaraica na veika vou. Na tabana ena ivolamata qo e tokoni ira na itubutubu e vakaleqai na ituvaki ni nodra bula na luvedra, e vakarautaka eso na ivakamacala, ivukevuke kei na iyaloyalo e vakaraitaki kina na ka e rawa ni caka ena ituvaki o sotava.

E vakarautaki vakatabakidua na tabana ena ivolamata qo me vukei ira na itubutubu ni gone e vakaleqai na tuvaki ni yagodra ena iwalewale kei na vakatutu e rawa ni muri, isema (link) ni ivakasala yaga eso ena internet, itukutuku me baleta na COVID-19, kei na veivuke e vakarautaki yadua vei ira na gadreva:

- Raica na Awhi@home ena iVolamata

Kevaka e dua e lomaleqa, se rarawa ena loma ni nomuni vale, ka ko ni vakabauta ni ra gadreva na veivuke, ena rawa moni veitaratara ena: <https://www.mentalhealth.org.nz/get-help/covid-19/> moni kila kina na sala oni rawa ni vukei kina.

E rawa talega moni qirita na: **Laini ni veivuke**

- 1737 – Qirita wale se vakauitukutuku ena naba 1737 ena dua ga na gauna, ka ciqoma na ivakasala nuitaki vua e dua e kenadau
- Lifeline – 0800 543 354 se vakauitukutuku sega ni saumi ena talevoni 4357 (HELP)
- Youthline – 0800 376 633 se vakauitukutuku sega ni saumi ena talevoni 234
- Samaritans – 0800 726 666

Eda sa bula donuya tiko qo e dua na gauna dredre dina. Meda qarauna na lomaocaoca ena rawa ni veisautaka na itovo ni tamata ka vuqa na gauna e dau mai kedra na isamu ni dawa ko ira na lewe ni vuvale. Ke o gadreva na veivuke se o gadreva mo vosa vei dua, gole ina iVolamata (Facebook)

@LeVaPasifika, se ina <https://www.mentalhealth.org.nz/get-help/in-crisis/helplines/>

Ena rawa tale ga ni oni qirita e dua na naba ni talevoni sa tuvani toka e cake me baleta na ivakasala kei na veivuke eso.

**iVakasala vei ira na itubutubu, qasenivuli kei ira na
dauniveisusu vei ira gonedramidrami kei na gone**

Ni dau yaco na veisau eso, e dau ririko na lomada. O rawa ni vukea na luvemu me lomadei ena nomu tukuna vua na ka drau rawa ni cakava vata ni sa rawa ni qitio e tautuba, sikovi ira nona vuvale, ira nona itokani kei nona qasenivuli.

Sa na rawa ni tomani tale na ituvatuva ni matavuvale nira sa gole na gone ina muri vuli kei na koronivuli. Ke o lesu i cakacaka, ena dua tale na veisau vei ira na luvemu qori. Ke ra galili ra qai vakananumi iko nira sa lesu tale ina itikotiko ni muri vuli se na nomu sa tekivu cakacaka tale, saga mo vakacegui ira.

E gadrevi meda vosota. Era na vinakata na luvemu mo tukuna se vakaraitaka vei ira ni na vinaka na ka kece. Era rawa ni dau veilecayaki se taqaya na gone ni yaco na veisau, qai sega ni matata vei ira na vuna. Nira dau taqaya na gone era na via tu vata ga kei ira era na taqomaki ira. Era na rairai via tu vata ga kei iko e veigauna. Era na lomaleqa kevaka e sega ni tiko kei ira e dua ena nodra vuvale. Vakarogoci ira. Tarogi ira se cava era vakasamataka. Tukuna vei ira ni sega ni cala ke va ya nodra vakanananu. Tukuna vei ira ni na veivuke na vo ni vuvale mera marau tale.

Na ka era vakila na gone, cava au rawa ni cakava?

Era duidui na gone. Ena duidui na sala era dau vakaraitaka kina nira lomaleqa. Eso era vakaraitaka nodra lomaleqa nira vakayacora na veika era da cakava nira se gone, me vaka na domidomi, suasua ena nodra tarausesese se vakamenemene qai kabiti iko voli.

Na veika era dau vakayacora na gone e dau vakatau ena veisau e yaco tiko ena nodra bula, na veika era rogoca, nomu ivukivuki kei na lomamu, kei na nomu tokoni ira qai yalovinaka vei ira.

Ena kato e toka e ra qo e tiko kina eso na nodra itovo na gone kei ira na gonedramidrami ena vukei ira na itubutubu kei na dauniveisusu.

Tokoni ira na gone ena gauna qo kei na gauna sa oti kina na COVID-19

iTuvaki/veika e yaco

Dredre ni moce. Segga ni via lako i moce, yadra veitaravi ena bogi, via davo kei iko.

Kila

Nira dau lomaleqa na gone era vinakata mera tu vata kei na dua era kila ni na taqomaki ira. Era na lomaleqa ni o yali. Ni sega ni osooso nodra vakasama ena so tale na ka era na dau vakananuma na ka era sega ni kila ena gauna era vakarau moce kina. Levu na gauna era tatadrataka na tamata na ka era lomaleqataka. Era dau lomaleqa kina ni lai moce.

iVakasala

Ke donu vei iko, e rawa ni mai davo kei iko ena nomu loga o luvemu ena dua na gauna lekaleka. Me kila tiko ni na sega ni dau caka tu ga qori. Mo tuvanaka eso na ka e rawa ni cakava ni bera ni moce me vaka nomu talanoa vua, masu, se mokoti koya toka e yasamu. Tukuna vua na veika ena caka tiko me rawa ni kila. Mokoti koya qai tukuna vua ni o tiko e yasana, e sega ni dua na ka me leqataka. E sega tale ga ni gone ca o luvemu.

Vakayacora tiko ga qori. Era na moce vakavinaka na gone nira vakila nira taqomaki.

Leqataki ni dua na ka ena rawa ni yacovi iko se o na tauvimate. (Rawa ni o leqataka tale ga qori.)

O ira na gone era se sega ni vosa se tukuna na lomadra era na rairai vakaraitaka na nodra rere nira kabiti iko se tagi.

Na vakamoce ena rawa ni nanuma kina o luvemu na gauna o sega ni tiko kina e yasana qai leqataka e dua na ka.

E dau tara na yagodra na gone na nomu lako (masa na ketedra, tavatukituki tale ga nodra uto). Era na rere “Sega, me kua ni biuti au tale o koya”. Era sega ni via lewai kemuni na gone. Era taqaya se rere ga. Era na rairai lomaleqa tale ga ni dua e biubiu.

Dredre me kana. Vinakata me kana vakalevu se sega ni via kana.

E duidui na sala era dau vakaraitaka kina nodra lomaleqa na gone. Era na sega ni via kana. E bibi me kana vakavinaka. Ena sega ni yaga ke vosataki vakaukaua me kana.

Sega ni cakava rawa na ka e dau rawata e gauna sa oti (vakayagataka na po se lako i valelailai) se vosa me vaka ena gauna sa oti.

Nira lomaleqa na gone era na sega ni cakava rawa na veika era dau rawata ena gauna sa oti. Qori e dua na sala era vakaraitaka kina vei iko ni sega ni vinaka tiko nodra bula ra vinakata nomu veivuke. Era rawa ni madua ke mani yaco me luvuca tale nona loga se meteresi ni moce. E sega ni nakita tiko na ka qori o luvemu. Vukei koya ena nomu kaya vua ni na rawata na veika e sega ni rawata tiko qo ena dua na

Ni o sega ni rawa ni tu vata kei luvemu:

- ni lekaleka ga nomu biuti ira (me vaka na lako ina sitoa lelevu) vukei luvemu ena nomu tukuna vua na ka e tiko e lomadra kei nomu kaya na veika ena rawa ni lomaleqataka. (O leqataka niu na sega ni lesu mai. Kua ni leqa au na lesu totolo mai.) Vakaraitaka vei luvemu ni o lomani koya.
- ke dede vakalailai nomu gole, tukuna na vanua kei na vuna o lako kina, me kila tale ga o luvemu na gauna o na lesu mai kina. Ni o lesu mai vakaraitaka vei ira ni dua na ka nomu nanumi ratou, o lesu mai ena vukudratou. Mo vuki tukuna vei ratou ni o nanumi ratou tiko ena gauna o lako kina me ratou na lomadei kina.

E rui bibi mo kua ni katakata totolo. Ni sa oti nona lomaleqa o luvemu ena kana tale me vaka ga ena veigauna sa oti.

Kua ni tovolea mo vakaukauataki luvemu me kana. Kevaka e rawa dou kanavata, tovolea me gauna marautaki na gauna ni kana. E dau kena ivakarau vei ira na luvemu mera kana ga ra lako, tovolea ke rawa mo maroroya ena nodra kato eso na kakana bulabula mera na dau digidigi kina. Ke o lomaleqa se lutu nona ivakarau ni bibi o luvemu, qiriti nomudou vuniwai. Kua ni dau cudruvi luvemu. Era na leqataka nira na sega ni vinaka rawa.

Tukuna vei ira na ka kece era rawa ni cakava qai vakadeitaka vei ratou ni o lomani ratou. Ni ratou vakila ni ratou taqomaki, eratou na cakava tale na veika eratou dau cakava ena veigauna sa oti.

Bole me cakava e dua na ka rerevaki.	gauna lekaleka ga qo, o na vukei koya tale ga. Ena so na gauna nira vakila na gone nira sega ni taqomaki era na vakayacora eso na ka rerevaki. E vaka mera tukuna tiko “Au vinakata mo vukei au. Vakaraitaka vei au niu bibi tale ga ni o taqomaki au.”	Taqomaki ira tiko. Lako vakamalua vei ira qai tauri ira kevaka era vinakata. Tukuna vei ira ni rerevaki na ka era cakava tiko. Tukuna vei ira nira bibi ena nomu bula, qai o vinakata mera kua ni mavoa. Kauaitaki ira nira cakava tiko na ka era na sega ni mavoa kina. Nira rere na gone, tukuna vei ira na sala o na taqomaki ira kina. Sauma nodra vakatataro ena veika e yaco tiko kei na ka e caka tiko meda taqomaki kina. Kevaka era tukuna ni tiko na manumanu lalai se tuwawa mo cemuria tani kei ira. “Lako tani manumanu lailai kua ni saga noqu baba. Au na kaya ga LAKO na manumanu lailai ena rere ka dro tani.” Lako, Lako, qori ena vukei luvemu me kila ni taqomaki.
Rerevaka na ka era sega ni dau rerevaka e liu.	Era vakabauta na gone ni o ira nodra itubutubu era rawa ni taqomaki ira ena nodra leqa kece. Qo e vukei ira mera kila nira taqomaki. Ke ra rere qai cudru o ira na qase cake era na rere qai lomaleqa tale ga. Moni kua ni vakaraitaka vei ira ni oni leqataka e dua na ka.	Vukei luvemu mera kila na ivakarau ni lomadra (rere, lomaleqa). Talanoataka na ituvatuva ni vuvala me taqomaki ratou qai rawa nira vakayacora rawa na ka ni oti na sogosogo. Vukei luvemu me muduka na nona dau yavavala vakalevu ni rere – vakadre mada, cici, danisi, qito, ceguva vakamalua na cagi ina nona yatevuso qai lagasere.
Levu nona yavavala, sega ni dabe vakadua se vakarorogo vua e dua.	Na levu ni igu e tu vei ira na gone e dau laurai ena gauna era rere kina. Era na cici, lade qai yavavala na gone. Ni sa toka ena nodra vakasama na veika rerevaki, ena dredre mera vakarorogo.	Drau dabe vata qai cakava vata eso na cakacaka drau dau taleitaka – viritaki polo, wilivola, qito, kei na droini. Ena veivuke sara qori ke sega mada ga ni cegu nodra veiciciyaki.
Qito kaukaua (kureitaki na iyaya ni vakatatalo, viritaki na ka, vakarerei ira qai saga me vakamavoataki ira na gone). Vuki tukuna ni tauvimate se vuvu.	O ira na gone lalai era dau vakaraitaka na lomadra ena qito. Na qito ca se qito kaukauwa e rawa ni gaunisala ni nodra tukuna na nodra cata se duatani vei ira na veika e yaco tiko, na ka era vakila dina tu e lomadra. E rawa ni kaukaua na ivakarau ni rai qori qai veivakarerei tale ga.	Raica ke tiko eso na ka me caka drau rawa ni cakava vata. Vakarorogo vei luvemu ni talaucaka na lomana. Ni qito tiko na luvemu vosa vua se cava e nanuma tiko. Tu vakarau mo mokoti koya ke vinakata.
Sa via vakatulewa. Vinakata me yaco na lomana.	Ena maliwa ni 18 na vula ina yabaki tolu, o ira na gonelalai e dau matau mera via via lewa na	Nanuma na luvemu e cakava tiko na ka e veidonui kei na nona yabaki ni bula. Ena rawa ni ca sara ena gauna qo nira

ka. Qori e dua vei ira na veisau era na vakila nira tubu cake tiko. Era na kila kina nira bibi tale ga qai rawa ni rawata eso na ka – ia sega ni ka kece. Nira vakila ni sega nira taqomaki, era viavia lewa na ka. Era vakaraitaka tiko qori nira rere.

Dau cudrucudru qai yalo kaukaua. Kaikaila qai tagi vakalevu.

Ni se bera ni sogosogo ena noda vanua, e rairai dau vakacudrucudru na luvemu. Qori e tiki ni bula vagone. E dau vakavu rarawa nida sega ni rawa ni cakava e dua na ka qai sega tale ga ni rawa ni tukuna na ka eda vinakata se gadreva. Ni yaco e levu na veisau ena levu gona na ka ena rarawataka o luvemu (vakataki iko ga) ena rawa kina ni tagi se kaikaila.

Mokuti iko.

Nira veimoku na gone e vakaraitaka na nodra cudru. Ni ra mokuti ira na qase na gone e vakaraitaki ni nodra sega ni kauaitaki.

E rerevaki nida mokuta e dua e dodonu me vakaraici keda tiko. Na veimoku e rawa tale ga ni yaco ke ra raica vei ira eso tale.

vakila nira sega ni kauwaitaki ena veisau e yaco tiko. Vaqara eso na ka lalai e rawa ni vakatulewataka o luvemu. Ke rawa me ratou digitaka na isulu me ratou dara, na ka me ratou kania, na qito mo dou marautaka vata kei na ivola mo dou wilika vata. Era na lomavinaka ke ra vakatulewa ena so na ka lalai. Ena veivuke tale ga ni tuvanaki matau na ka qai matata na ivakaro. Era na kila nira taqomaki ni o vakatulewa tiko. Vakauqeti ira nira tovolea eso na ka vou. Era na kila nira sa vakatulewa tiko ena nodra vakaivavataki ira ga, walia vakataki ira eso na ka, vakatawana na bilo ena wainimoli.

Vakaraitaka vei ratou ni o kila na dredre eratou sotava tiko. “Sa veisau na veika kece. Sa duidui mai. Eda sega ni cakava eso na ka eda vinakata se raica eso na tamata eda vinakata, eda qai mai yaloca tu kina.” Tovolea mo vosota vakadede nomu cudru ena gauna qo ni vakatauvatani kei na veigauna sa oti. Mo lomani ira vakalevu na luvemu qai tokoni ira. E sega beka ni nomu ivakarau qo, ia sa veisau na veika e yaco tiko sa sega ni tautauvata e liu. Kevaka era tagi se kaikaila, tuvata kei ira mera kila ni o kauaitaki ira dina. Me tiko na vanua mo yala kina qai vakayagataka na iwalewale ni veivakavulici o raica ni mana ena dua na gauna sa oti.

Ena gauna kece e veimoku kina na luvemu, tukuna vua ni sega ni vinaka ya. Vesuka na ligadra, mera kakua ni veimoku tiko. Vakadaberi ira.

Tukuna na vosa vaka na, “E sega ni vinaka na veimoku, e sega ni taqomaki keda. Kevaka o veimoku, o na dabe i ra.” Kevaka e sega ni sa matua na luvemu, tukuna vua na vosa me vosataka. Tukuna vei ira na ka mera cakava. Kaya, “Tukuna ena nomu vosa. Tukuna au vinakata na matakau ya.” Vukei ira mera vagolea na cudru qori ena sala tale eso, me vaka na qito, veivosaki kei na droini. Tovolea mo dou kua ni veileti na qase cake ena matadra na nomuni gone.

Kaya, “Lako tani, Au sega ni taleitaki iko!”
Kaya, “O vakavuna na leqa qo.”

Na COVID-19 e vakavuna na leqa kei na veisau kece mai yaco. E se sega ni taura rawa ya na luvemu. Ni dau leqa na ka era dau cudruvi ira na itubutubu na gone. Era nanuma ni o rawa tarova na kena yaco na veisau. E sega ni nomu leqa ya. Na luvemu e gadrevi iko mo vukei koya.

Sega ni vinakata me qito se cakava e dua na ka. Vaka ga e sega ni vakila e dua na ka (marau se rarawa).

Na luvemu e gadrevi iko. E rawa nira rarawa ka yalolevu. Nira lomaleqa na gone eso vei ira era rarawa, so tale era sega ni cakava e dua na ka. Era gadrevi iko dina.

Nanuma na ka e lako curuma tiko ko luvemu. E sega nira nakita na vosa era cavuta – e levu na ka e veiciciyaki ena nodra vakasama ra qai cudru. Vakaceguya na nona rarawa o luvemu. Tukuna vua na veisau sa yaco tiko me taqomaki keda kece. “Au kila ni o cudru. Levu na veisau sa yaco tiko. Au rarawa tale ga. Au diva tale ga me a sega ni yaco. E dredre tale ga vei kedatou kece.”

Dabe ena yasa i luvemu qai tosoi koya voleka sara mai vei iko. Vakaraitaka vua ni o kauwaitaki koya. Tovolea mo vakayagataka na vosa ena tara na lomana. Tukuna vua ni dau noda ivakarau meda rarawa se lomaleqa. “E vaka mo sega ni vinakata mo cakava e dua na ka. E vaka vei au ni o rarawa. E sega na leqa ke da rarawa. Au na tiko vata kei iko.” Tovolea mo cakava vata kei luvemu eso na ka ena taleitaka. Tovolea mo wilivola, lagasere se qito vata kei koya.

Tokoni ira na gonelalai ni oti na COVID-19

Na kato e toka e ra qo e tiko kina eso na ka era vakila qai cakava na gone, kei na veika era rawa ni vakayacora na itubutubu kei na dauniveisusu:

iTuvaki/veika e yaco

Na veilecayaki ni ka e yaco tiko kei na vuna.

Veika me caka

Vakamatataka na ka e yaco tiko ni tarogi iko ko luvemu. E vinaka mo kua ni tukuna na veika ena vakarerei luvemu. Kevaka e sega ni taura rawa se veilecayaki ena dua na ka na luvemu mo tukuna vua na ka dodonu. O na rairai na sauma vakavicata e dua tiko ga na taro. Tukuna vei luvemu ni tiko o ira era raica tiko me taqomaki na koronivuli, tubutubu kei na whānau, ena rawa tale ga ni vukei nomu vuvale ke ra vinakata na veivuke. Vakamacalataka vei luvemu na ka e mera namaka.

iVakasala

Kaya, “E vinakati meda savata tiko ga na ligada, kua ni wasea na keda kakana se meda tavaya wai, me kua tale ga nida volekati ira na noda itokani. Meda yawaki ira tiko ga na tamata, kua tale ga ni tara na ligadra ke rawa. Me vakayacora na *high five* ena duruduru ni ligada.”

Sauma na taro nei luvemu. Qori ena vukei koya me vakila ni nomu vuvale e taqomaki vinaka tiko.

Tukuna vua na veika e yaco tiko, vakabibi e koronivuli se na qito e vakayacori tiko ena nomudou itikotiko.

iTuvaki/veika e yaco

Na lomaleqataki ni veika era vakila tiko ena dredre mera vosota rawa.

Dredre ni moce, rerevaka nona tadra, na rere ni moce duadua, na via moce vata kei iko.

Na veisau ni tovo. Kaukaua nona itovo se yavavala.

Via tauvimate tiko me vaka na mosi ni ulu, mosi ni kete, na mosi ni yago qai sega ni dua na vuna vinaka.

Vakaraici ira na itubutubu kei na ka era vakatulewataka. Sega ni vinakata me vakaosoosotaki nodra itubutubu ena nodra lomaleqa.

Veika me caka

Vakarautaka e dua na vanua taqomaki me rawa nira tukuna kina na nodra rere, rarawa, cudru, kei na veika era sotava tiko. Vakalaiva mera tagi se rarawa. E sega ni cala ke ra sega ni yaloqaqa.

Laiva na luvemu me tukuna vei iko na ka rerevaki e tadra. Vakamacalataka vua ni so na gauna eda dau tadra eso na ka vakarerevaki. Me kua ni vakamacalataka vakamatailalai o gone na ka e tadra. E sega ni dua na kena leqa ke mai moce ena nomu loga; mo tukuna vei luvemu me lesu ina nona idavodavo ni sa vinaka tale.

Vakayaloqaqataki luvemu me qaqarauni ena ka e cakava. Qo e dua na sala me oti kina na nodra cudru.

Tovolea mo kila se na mosi e vakila tiko e baleta tiko na kena ituvaki e kilai vakavuniwai. Vakacegui ira na luvemu qai kaya nida na sotava na ituvaki qori. Saga mo kua ni vakaraitaka vua ni o lomaleqa.

Solia vei ira na gone na galala me ra tukuna na lomadra. Me kua ni raica o koya ni o cudru de na qai kuria tale nona lomaleqa.

iVakasala

Kaya, “Ni yaco eso na ka rerevaki eso era dau cudruva eso tale qai rarawa. O via dabe e yasaqu qai daru tutuvi vata?”

Kaya, “Au kila ni sega ni vinaka na tadra ya. Me daru vakasamataka eso na ka vinaka o rawa ni tadra, au na masia tiko na dakumu me yacova ni o sa moce. Rawa ni o tu vata kei keirau ena vica tale na bogi. Oti kedatou na lai davo vata kei iko ena nomu idavodavo me yacova ni ko sa moce. Kevaka o rere tale e daru na mai veivosakitaka tale.”

Kaya, “Au kila ni sega ni o nakita me sogo vakaukaua na katuba. E macala ni sega ni tarova rawa nona cudru. Vakacava me daru taubale? So na gauna ena vakamalumutaka na noda cudru nida yavalata na yagoda.” Nanuma me dau moce vinaka na luvemu, kana vinaka, gunu wai vakalevu, vakaukaua yago tale ga.

Kaya, “Vakacava me dabe toka e kea qai tutuvi vinaka toka? Tukuna vei au ke o sa vinaka tale, daru rawa ni veimau.”

Kaya, “Io, e tavuki na noqu qurulasawa ia sa vinaka tale ni sa raica oti o vuniwai qai vakadretitaka. Au kila ni a vakarerevaki niu a mavoa se vakacava?”

“Io, A tekivu savu na ucuqu ia nanuma tiko eda dau batabata kece ia dua na siga ena oti kina. Meda dau yalovinaka vei ira na tamata, na cava me daru cakava qo?”

Vakasala vei ira na itubutubu, qasenivuli, kei na dauniveisusu – tokoni ira na itabagone

E veivakarerei na irogorogo ni COVID-19 kei na veika e yaco tiko i vuravura. Era na rai yani na itabagone vei iko ena ivakasala kei na veitokoni ena veisau e tu e liu. O kemuni na itubutubu,

dauniveisusu, na vuvale kei na qasenivuli oni qarava tiko e dua na itavi bibi ena gauna qo moni vakadeitaki ira na gone.

Vakamacalataka na itukutuku dodonu

O ira na itabagone era vakasaqara na itukutuku vei ira na nodra itokani kei na internet. Eso na itukutuku kei veika era raica se rogoca e sega vukei ira. Tukuna vei ira mera vakasaqara na itukutuku vou duadua. Na website ni Matanitu o Niusiladi kei na Tabacakacaka ni Bula e vanua vinaka mera vaqara kina na itukutuku. Mera kila na sala mera qaqarauni kina me kua ni tauvi ira na mate, me kua kina ni dewa.

[NZ Government website – covid19.govt.nz \(external link\)](https://www.covid19.govt.nz)

[Ministry of Health \(external link\)](#)

Veivosakitaka na ka era leqataka

Veivosaki kei ira na itabagone na ka era lomaleqataka. E dodonu mera kila ni rawa ni veivosakitaki nodra leqa ra qai vukei. Tuvana kei ira e dua na ituvatuva me baleta na ka me caka vua e dua na lewe ni vuvale se nodra itokani e tauvimate.

Veivakadeitaki

Kevaka e sega ni dua ena vuvale e tauvi COVID-19 se veitaratara voleka kei dua e tauvi COVID-19, vakabibitaka vei ira na itabagone ni sega ni dua na ka ena yacovi ira na nodra itokani, icaba, qasenivuli kei ira nodra vuvale. Vakadreti ira ni sa tiko o ira era cakacaka tiko vakaukaua mera taqomaki na lewe i Niusiladi, era okati tale ga kina na nodra qasenivuli.

Na nodra ivakarau na itabagone kei na ka au na cakava?

Era duidui na itabagone, e duidui tale ga na sala era vakaraitaka kina nodra lomaleqa. Na kato e toka e ra qo e vakaraitaka tiko eso na ituvaki se ka e yaco vei ira na itabagone, qai vakamacalataka na ka era rawa ni cakava na itubutubu, dauniveisusu kei na qasenivuli.

Tokoni ira na itabagone ena gauna e yaco tiko kina na COVID-19 kei na gauna sa oti kina

iTuvaki/veika e yaco

Sega nira muria na ivakaro ni vakasoqoni vata kei ira nodra itokani kei na so tale, viavialevu, me vaka nodra vakayagataka na alakaolo.

Veika me caka

O ira na itabagone era sega ni rawa ni dau tiko duadua. Qori e dredre kina na COVID-19 vei ira. Vosa vei ira qai nuitaki ira me vaka era sa yalomatua tiko mai, vakalaiva mera cakava vakataki ira na ka. Mera vakadeitaka na kedra yaga

iVakasala

Kaya:

“Keirau kila ni o via raici ira tale na nomu itokani. Keirau kila ni o sega ni makutu na tu va qo qai galili nira sega ni tiko nomu itokani, ia keirau vinakata mo tukuna vei keirau na vanua o na tiko kina, o ira dou tiko vata, keirau via kila tale ga ke o sega ni tiko ena ituvaki leqataki.”

iTuvaki/veika e yaco

Veika me caka

qai vakanamata ina veigauna e liu.

iVakasala

“E dua na ka au na rawa ni vukei iko kina mo rawa ni vakaukauwa yago edai?”

“Na cava nomu ituvatuva?” (Me vaka na: “Na cava na nomu ituvatuva ena kena vakaoti nomu ka ni vuli?”)

“Na cava nomu ituvatuva kei ira na nomu itokani?”

“Rawa ni o veivuke ena caka ni so ka mera marautaka na tacimu gone?”

“Na cava o rawa ni veivuke kina e vale edai?”

Vakadeitaka na kedra yaga, qai kaya:

“Keirau nuitaka o kila vinaka na kena rawa ni tarai ira eso tale vakatulewa o cakava se na kena rawa ni vakabulai ira se vakamavoataki ira”.

“Na cava o kauwaitaka vakalevu ena ituvaki leqataki eda tu kina qo?”

“O cei o rawa ni vukea kei koya o leqataki ni rawa ni o vakaleqa?”

“E rawa vakacava mo vakayagataka na ka o kila me vukea na vuravura/noda vanua ena gauna oqo?”

“Ke o vakamakubuni era na taroga na ka o cakava ena gauna e sogo tu kina noda vanua. Na cava o na tukuna vei ira?”

Vakadeitaka vei luvemu ni sa vinaka tale tiko mai na ituvaki.

O rawa ni kaya, “E tarai keda kece na leqa. Ni yaco na ituvaki va qo eda na rairai vinakata me tu taudua ga se vakayagataka tu ga na monalivaliva. Ia eda vinakata kece meda bulabula vinaka, eda na marau tale ga nida cakacaka vata e vale se nida vuli e koronivuli. Ena vinaka meda raica na ituvatuva ni veisiga me laurai na veika me veisautaki. Eda rawa ni raica se vakacava na levu ni gauna meda vakayagataka ena monalivaliva meda cakava kina noda leseni kei na noda veitaratara kei ira noda itokani. Meda raica tale ga na gauna eda rawa ni cegu kina, gauna meda vakaukaua yago kina kei na noda veitokonitaka na tavi.”

Sivia na gauna ena mona livaliva (online) qai sega ni veimaliwai se vakaitavi ena ituvatuva vakavuvale.

Vukei ira na itabagone mera kila mera bokoca nodra talevoni kei na kompiuta ena so na gauna, ena vinaka tale ga ena nodra bula, cegu tale ga kina na matadra. Ena vinakata na yagodra na rarama ni siga kei na vakaukaua yago mera bulabula vinaka, qai vinakati mera veivuke tale ga e vale.

Me tokona na bula vinaka na kena vakayagataki na monalivaliva me dau tiko tale ga na gauna me boko kina na kompiuta kei na talevoni.

iTuvaki/veika e yaco

Leqataka vakasivia na ka, lomaleqa ni rawa ni vakaleqai, rerevaka eso na ka me vaka na kena tarai e dua na ka, se lako i tuba, na leqataki ni kena tukuni vua ni leqa tiko.

O via tiko duadua, ora na lomamu qai madua ena nodra rai eso tale.

Leqataki ni rawa ni yaco tale na COVID-19 kei na kena vakasamataki na veika e yaco ena COVID-19.

Na vakaleqai ni veimaliwai. O ira na itabagone era na biuti ira nodra itubutubu, vuvale kei ira nodra icaba. Era na rairai sega ni duavata kei na nodra rai na itubutubu me baleta na matetaka kei na

Veika me caka

Vukei ira na itabagone mera kila ni sega ni cala ke va qori nodra rai.

Uqeta na veimaliwai kei ira na lewe ni vuvale kei na itokani mera tokoni kina, uqeti ira mera dau veitaratara ena monalivaliva ia ena veivanua ena itikotiko era taqomaki vinaka kina (me vakamuri tiko na veiyawaki vakatamata), uqeta tale ga na vakaukauwa yago kei na lako e tautuba ena veisiga.

Tuvanaka e dua na gauna vinaka mo veitalanoa kina kei luvemu itabagone me baleta na ka e yaco, na veisau kei na ka e vakila. Vakadreta ni dau va qori kece noda rai, qai vakadodonutaka na ka e veinanuyaka e lomana ena ka e rawa dina ni cakava, na ka e sa cakava ena gauna sa oti kei na veika e namaka me rawata tale.

Vukea me vakamatatataki ni duidui ena ka e yaco tiko kei na ka e wasei tiko ena monalivaliva.

Vakamacalataka vei ira na itabagone na iyaloyalo kei na itaba ni ka e yaco tiko ena rawa ni vakavuna mera rere. Vakamacalataka ni namaki me tadre ni veimaliwai.

Vakabibitaka ni gadrevi na veitokoni ni vuvale, kei ira noda itokani ena gauna ogo. Vakabibitaka ni o vakadonuya mera tukuna nodra rai kei na sala mera bula vinaka kina. Ciqoma na vakatulewa ni lomamu.

iVakasala

E rawa ni o kaya, “Au vakila na ka vata qori – rere qai malumalumu. E levu na tamata era vakila qo ena gauna e yaco kina e dua na matetaka e tara na vuravura taucoko, se mani vakacava na kena sega ni laurai vei ira nira lomaleqa.”

“Sa tiko qori na internet, vakacava mo veitaratara mada kei Pete mo kila se vakacava tiko se cava e cakava; na cava eratou cakava tiko nona vuvale qo ni sa oti na sogosogo. Vinaka tale ga na nomu vukei ganemu kei na nomu tokoni koya – sa vinaka sara ena gauna qo.”

Kaya, “E levu na gone kei na uabula era vakataki iko, era cudru qai beitaki ira ga ena veika e yaco se vakadredretaka na ka vei ira.”

Mo kaya, “E rawa ni cakava/dauveikauaitaki/dauveivuke/tamata mamarau. Mo kila tiko ni tamata kece era veivuke tiko. Ena vinakati meda vakasamataka qai vakatovotototaka tiko ga na ivakarau ni tiko bulabula (savata na ligada, tomana tiko ga na veiyawaki vakatamata). Vakacava mo tovolea mo raica eso na sala era veisautaka kina nodra bula eso me salavata kei na ituvaki era sotava tiko qai wasea vei kedatou.” Kaya, “E gadrevi me datou muria tiko ga na nodatou ituvatuva, me datou muria na lewa ni Matanitu ena noda veitokonitaka na ka kei na noda veivuke ena ka e vauca na tiko bulabula.”

Me tiko na gauna mo dou veivosaki vakavuvale/whānau ena veika era dui cakava tiko.

Kaya, “Mo dou kila ni ituvaki eda sotava tiko eda na veicudruvi kina ena so na gauna. Au kila ni tou walia vinaka tiko na ituvaki. E vinaka ni tou tu vata ena ituvaki qo.” O rawa ni kaya, “Au marautaka na nomu sega ni cudru ena gauna e kaikaila toka kina vei ira kece na bogi o tacimu. Au

iTuvaki/veika e yaco

vakatatabu ena
nodra yasayasa.

Veisau vakasauri ni
itovo.

Sa via vaqaseqasei
koya (via biubiu mai
vale, biubiu mai
koronivuli se
vakaitikotiko kei nona
itokani).

Lomaleqataki nomu i
tokani kei na vuvale.

Veika me caka

Vakamacalataka ni dau
veisautaka na nodra itovo na
tamata na matetaka e tarai
vuravura, ia ena oti mai qai
vinaka tale na ituvaki. Se
vinakati ga ena gauna qo
meda vosota qa veitokoni.
Vakauqeta na veitalanoataki
ni vakatulewa bibi ni bula.
Raica eso na sala mera
vukei kina na itabagone me
ra vakila na nodra
vakatulewataka na veika.

Vakauqeta na cakacaka yaga
vei ira eso tale ia me kua ni
kuri ni leqa ina icolacola sa
tiko.

iVakasala

kila ni tarova o koya na ka o via cakava
tiko. Au kere veivosoti ena noqu cudruvi
iko na noa. Au na tovolea vakaukauwa
meu dau tauri au vakamalua.”

Kaya, “E levu sara na oca eda vakila. Ni
yavalati na nodra bula na tamata ena
ituvaki qo, eda na rere se cudru. Ena sega
beka ni vakakina, ia eda na marau tale ke
da cakacaka vata. Ena vinaka me tiko e
dua na ituvatuva ni veisiga qai laurai na
veika me veisautaki.”

Kaya, “Au kila ni o sa nanuma tiko mo
biubiu mai koronivuli qai vaqara cakacaka
mo veivuke kina, ia vakacava na cakacaka
ena mua ni macawa. E sega ni vinaka
meda vakatulewa ena veika bibi ena
gauna qo. Na gauna veilecayaki eda tu
kina qo kei na kena se qai oti ga na
sogosogo e sega ni vinaka me
vakatulewataki kina na veika lelevu.”

Vakalaivi ira na itabagone mera vakaitavi
ena veika vakavanua kei na lotu. Vukei ira
na itabagone mera vakadeitaka na
cakacaka eso e veiganiti qai vakaibalebale
vei ira (me vaka, na veivuke, veivuke vei
ira eda veitikivi se lai kau iyaya vei ira era
gadrevu na veivuke).